JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt"

TE

AMSTERDAM

IV. 1917.

AMSTERDAM
JOHANNES MÜLLER
1917.

De muntstempels der Munt te Gorinchem aanwezig in het Museum Oud-Gorcum.

In de jaren 1583 en 1584 had de magistraat van Gorinchem aan D. ANTONIO, koning van Portugal, aan de Staten der Ommelanden en aan MARIE VAN BRIMEU, prinses van Chimay, gravin van Megen toestemming gegeven om eene Munt te Gorinchem te openen.

De Munt van Portugal was aldaar gevestigd van 1583—1591, de Ommelander Munt van 1584—1585, de Munt van Megen van 1584—1587, terwijl ook de magistraat van Gorinchem gedurende de jaren 1583—1591 een zeer belangrijk aandeel in de aanmunting van allerlei speciën had.

De stempels, waarmede wij ons zullen bezighouden, bestaan hoofdzakelijk uit stempels van munten van D. ANTONIO, koning van Portugal, en die van munten op last of met goedvinden van de magistraat van Gorinchem vervaardigd.

Stempels van munten der Ommelanden zijn niet voorhanden, hetgeen ons niet behoeft te verwonderen, daar deze Munt in 1585 reeds gesloten werd en in 1589 naar Culemborg verplaatst werd.

Van de Munt van Megen zijn slechts een viertal stempels van «zwarte penningen» aanwezig; met het

verplaatsen dezer Munt naar Megen in 1587, zullen al de andere stempels wel medegenomen zijn.

a. De stempels van de Munt van D. Antonio, Koning van Portugal te Gorinchem, 1583—1591.

In 1583 verkreeg Pieter Dor voor koning D. Antonio van Portugal van de magistraat der stad Gorinchem vergunning aldaar eene Munt te openen. Hendrik van Velthuysen, ons wel bekend uit de geschiedenis van de munten der Ommelanden, werd als muntmeester aangesteld en ontving den 10 October 1583 zijne instructie, waarin hem werd opgedragen de volgende munten te vervaardigen:

Portuguez gehalte 22 karaat en 1 grein,
Milreis gehalte 20 karaat,
Halve Milreis van hetzelfde gehalte,
Dukaat met het korte kruis gehalte 20 karaat,
Dukaat met het lange kruis gehalte $19^1/_2$ karaat,
Teston van Portugal, waarvan 30 stuks op het Mark, gehalte 10 penningen.

Eene remedie van 2 grein werd voor deze munten toegestaan.

Na het overlijden van Hendrik van Velthuysen werd zijne weduwe Anna van Wissel den 28 Mei 1584 in zijne plaats benoemd op dezelfde instructie als aan Van Velthuysen verleend en werd haar bovendien den 23 Juni 1584 opgedragen eene nieuwe munt te vervaardigen op denzelfden voet en van hetzelfde gewicht als de Teston, naar het type van den Frank toentertijd in Frankrijk in omloop.

De ontelbare knoeierijen in het gehalte der munten, het vervaardigen van Testons met den naam en titel

van Koning SEBASTIAAN van Portugal, reeds in 1578 overleden, brachten het vertrouwen van D. ANTONIO in zijn zaakgelastigde PIETER DOR aan het wankelen, deze werd teruggeroepen en door DIEGO BOTELHO vervangen.

Niet lang daarna moest ook ANNA VAN WISSEL het veld ruimen en werd ADRIAEN VAN MEERLANDT 11 Mei 1585 in haar plaats als muntmeester van den koning van Portugal aangesteld.

Terzelfder tijd vindt men naast VAN MEERLANDT nog HENDRIK HANSEN, JAN GIJSBRECHTS en WILLEM WILLEMSZN als muntmeesters door den magistraat van Gorinchem aangesteld.

Reeds in September 1586 nam VAN MEERLANDT zijn ontslag, daar hij de andere muntmeesters in hunne grove knoeierijen niet volgen wilde, en werd ADRIAAN VAN NUELANDT door koning D. ANTONIO tot muntmeester benoemd.

VAN NUELANDT nam vlijtig deel aan de vervaardiging van de verschillende valsche munten.

Het is te begrijpen dat, waar de magistraat van Gorinchem het slaan van valsche munten bevorderde, zij, eene opening van de muntbus, op alle wijzen zoude tegenwerken, en het was eerst April 1586, dat de toenmalige gezant van D. ANTONIO, koning van Portugal ANTONIO DE BRITO PIMENTEL, bijgestaan door Mr. KIEFFELT, de toestemming verkreeg de muntbus te controleeren.

Dit onderzoek begon 10 April 1586.

De muntbus van wijlen den muntmeester HENDRIK VAN VELTHUYSEN en van zijne weduwe ANNA VAN WISSEL werd het eerst geopend.

Men onderzocht eerst de Testons door VAN VELTHUYSEN

op naam van D. ANTONIO vervaardigd, en vond men hiervan 24 stuks, die volgens de instructie een gehalte van 10 penningen moesten houden en waarvan er 30 stuks op een mark moesten gaan.

Deze Testons waren 18 azen op het mark te licht, het gehalte was goed.

Hiervan waren geslagen 769 mark 6 ons en 2 engels.

Dienzelfden dag werden nog 6 andere Testons van D. ANTONIO gecontroleerd, deze werden van behoorlijk gewicht bevonden, terwijl het gehalte 9 penningen 22 grein bedroeg.

Hiervan waren geslagen 99 mark 10 engels.

Den 11 April 1586 werden de volgende stukken onderzocht:

1 Teston van D. ANTONIO, goed van gewicht, gehalte echter 7 penningen,

1 Frank, goed van gewicht, gehalte 6 penningen $23^3/_4$ grein.

Van dezen Teston en Frank zijn te zamen 20 Mark 4 ons geslagen.

's Namiddags 11 April werden de volgende stukken geëssaieerd:

2 Testons van D. ANTONIO goed van gewicht, gehalte 7 penningen $15^1/_2$ grein, hiervan waren geslagen 29 mark.

6 Testons goed van gewicht, gehalte 7 penningen $20^1/_2$ grein, hiervan waren geslagen 99 mark 1 ons 10 engels.

Verder 12 Testons van SEBASTIAAN, goed van gewicht, gehalte 8 penningen $1^1/_4$ grein, hiervan waren geslagen 249 mark 6 ons 10 engels.

18 Franken, goed van gewicht, gehalte 8 penningen $1^1/_2$ grein, hiervan waren geslagen 409 mark 2 ons 10 engels.

Vervolgens zijn de navolgende penningen, met consent

van partijen niet geëssaieerd, maar op het navolgende gehalte gesteld:

28 mark 2 ons aan Franken, gehalte 7 penningen,
14 mark 6 ons aan Testons, gehalte 7 penningen,
250 mark aan Testons, gehalte 8 penningen,
130 mark 1 ons 3 engels aan Testons, gehalte 8 penningen.

Den 12 April 1586 werden geëssaieerd:

Een Dukaat met het korte kruis, goed van gewicht bevonden, gehalte 20 karaat 6 grein, hiervan zijn geslagen, 2 mark 5 ons.

Een halve Milreis met het breede kruis goed van gewicht, gehalte 20 karaat $6^1/_2$ grein, hiervan zijn geslagen 1 mark $10^1/_2$ engels.

Den 14 April 1586 werden geëssaieerd:

2 Dukaten met het korte kruis, goed van gewicht, allooi 19 karaat 1 grein, hiervan waren geslagen 5 mark 4 ons 5 engels.

5 Halve Milreis met het breede kruis, gewicht 2 engels en 14 azen, gehalte 20 karaat 3 grein, hiervan waren geslagen 18 mark 4 ons $1^1/_2$ engels.

De Munt van D. Antonio onder de muntmeesters van Velthuysen en Anna van Wissel was wel zeer actief geweest.

Den 17 April 1586 werd overgegaan tot het openen en onderzoek van de muntbus van den muntmeester Adriaen van Meerlandt.

De volgende stukken werden hierin aangetroffen:

$^1/_2$ Portuguez, wegende 11 engels 12 azen, waarvan als proef geslagen 1 mark.

$^1/_4$ Portuguez wegende 5 engels 24 azen.

$^1/_{16}$ Portuguez wegende 1 engels 12 azen, hiervan als proef gemaakt te zamen 1 mark 7 ons 16 engels.

Van deze stukken is geen essaai genomen, doch zijn door den ambassadeur medegenomen om aan den koning te overhandigen.

1 Dubbele Spaansche Dukaat, wegende 4 engels 18 azen, hiervan zijn geslagen 11 mark 5 ons $14^1/_2$ engels,

1 Teston van D. ANTONIO, wegende 5 engels 12 azen, vervaardigd 24 mark 2 ons $8^1/_2$ engels,

1 Teston van D. ANTONIO, gewicht 5 engels 11 azen hiervan geslagen 31 mark 5 ons,

1 Teston van D. ANTONIO, gewicht 5 engels 11 azen hiervan vervaardigd 14 mark $8^1/_2$ ons,

1 Dubbele Dukaat, gewicht 4 engels 18 azen, hiervan geslagen 10 mark 7 ons,

1 Dubbele Dukaat van hetzelfde gewicht hiervan geslagen 21 mark,

1 Teston van D. ANTONIO, gewicht 5 engels 11 azen, hiervan vervaardigd 27 mark,

1 Teston van D. ANTONIO, gewicht 5 engels 13 azen hiervan vervaardigd 75 mark.

Het gehalte van alle voorgaande gouden munten was 23 karaat 8 grein, dat der testons 8 penningen $2^1/_2$ grein.

Voorts werd nog in de muntbus gevonden een Teston van SEBASTIAAN, waarvan alleen 2 mark als proef geslagen was, en een gewicht van 5 engels 12 azen had.

Uit het bovenstaande blijkt hoezeer met het gehalte der munten geknoeid is.

Ten einde te onderzoeken welk deel VAN MEERLANDT aan deze knoeierijen had gehad, en vermoedende, dat ook VAN EVERDINGEN, de muntmeester van de prinses VAN CHIMAY, niet vrij uitging, verlangde de Portugeesche gezant inzage van de boeken dezer beide muntmeesters. VAN MEERLANDT stelde zijne boeken terstond beschik-

baar, doch VAN EVERDINGEN onttrok zich hieraan, voorgevende hij eerst de toestemming aan de prinses VAN CHIMAY moest vragen.

Toen de gezant zich hierover bij den Raad van Gorinchem beklaagde, ontving hij tot antwoord, dat dit den Raad niet aanging, maar dat de Gezant zich ter zake bij de prinses VAN CHIMAY te beklagen had.

Uit een verder ingesteld onderzoek bleek, dat PIETER DOR aan de muntmeesters had toegestaan het gehalte der munten te verlagen, mits de muntmeesters voor elken penning zilver of voor elk karaat goud, die zij aan het gehalte onttrokken, eene supplementaire sleeschat betaalden.

Ook was de inhoud van de muntbus en het boek van den waardijn zeer onbetrouwbaar, en waren vermoedelijk van drie tot zesmaal zooveel stukken geslagen als daarin vermeld stonden.

Bezien wij nu de muntstempels eens nader, en vergelijken wij deze, met de munten vermeld in de Instructie en het proces-verbaal van het openen der muntbussen, dan vinden wij de stempels der volgende gouden munten terug.

Halve Milreis met het breede kruis.

Dukaat met het korte kruis.

$^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_{16}$ Portuguez waarvan slechts proefslagen gemunt zijn.

Dubbele Spaansche Dukaat.

Van de zilveren munten zijn de stempels voorhanden van:

Teston van D. ANTONIO en

Teston van SEBASTIAAN.

a. Halve Milreis met het breede kruis.

Voorzijde: ✠ ANTONIVS : I : D : G : REX : PORTVG : ET : AL :
Gekroond wapen van Portugal tusschen R — I
Keerzijde: ✠ IN : HOC : SIGNO : VINCES. Christuskruis.

b. Dukaat met het korte kruis.

Voorzijde: ✠ ANTONIVS : I : D : G : REX : PORTVGAL.
Gekroond wapen van Portugal.

Keerzijde: ✠ IN ·Δ· HOC ·Δ· SIGNO ·Δ· VINCES. Kruis van S^t^. GEORGE.

Van dezen Dukaat zijn drie stempels der voorzijde aanwezig, die slechts door kleine afwijkingen in de teekening van elkander verschillen, de omschriften zijn gelijk.

e. Proef van den $^1/_2$ Portuguez.

Voorzijde: ✠ ANTONIVS + I + D + G + REX + PORTVG + ET + AL. Gekroond wapen van Portugal tusschen P — ½

Keerzijde: ⁝ IN ⁝ ⁝ HOC ⁝ ⁝ SIGNO ⁝ ⁝ VINCES ⁝ . Christuskruis, daarboven ∘∘∘

d. Proef van den ¼ Portuguez.

Voorzijde: Geheel als de voorgaande, doch het wapen tusschen P — ¼

Keerzijde: Als voren.

e. Proef van den $^1/_8$ Portuguez.

Hiervan bestaat alleen de keerzijde, die geheel als de voorgaande stukken is; vermoedelijk heeft hier in 't geheel geene aanmunting van plaats gehad, daar het proces-verbaal der opening van de muntbus, alleen de $^1/_2$, $^1/_4$ en $^1/_{16}$ Portuguez vermeldt.

Twee geheel gelijke stempels zijn hiervan aanwezig.

f. Proef van den $^1/_{16}$ Portuguez.

Voorzijde: Als voren, doch met PORTV + ET + A en het wapen tusschen P — $\frac{1}{16}$.

Keerzijde: Als voren.

g. Dubbele Spaansche Dukaat.

Voorzijde: ⁂ FERNAND ∘ ET ∘ ELISAB ∘ N ∘ A ∘ R ∘ P ∘ DEI ∘ GRACI. (NOSTRI ANTONII REGIS PORTVGALIAE DEI GRACIA).

De tegenover elkander geplaatste borstbeelden van FERDINAND en ISABELLA, waartusschen ∘, boven ∘×∘, beneden S

Keerzijde: SVB ⁝ VMBRA ⁝ ALARVM ⁝ TVAR∘. Adelaar het gekroonde Spaansch wapenschild beschermend.

h. Teston van Koning D. ANTONIO.

Voorzijde: ✠ ANTONIVS : I : REX : PORTVG : ET : AL. Gekroond wapen van Portugal.

Keerzijde: (bloem) IN ⁝ HOC ⁝ SIGNO ⁝ VINCES. Christuskruis met een ringetje in elk canton.

Van dezen Teston van D. ANTONIO schijnt wel eene

zeer groote aanmunting plaats gehad te hebben; niet minder dan 17 stempels der voorzijde zijn in het Museum Oud-Gorcum aanwezig, die slechts in zeer onbeduidende kleinigheden van elkander verschillen.

i. Teston van Koning SEBASTIAAN.

Voorzijde: ✠ SEBASTIANVS ∘ I ∘ REX ∘ PORTVG ∘ ET ∘ AL.
Gekroond wapen van Portugal.

De keerzijde van den stempel ontbreekt.

Hiervan zijn twee stempels aanwezig, die onderling zeer weinig verschillen.

k. Proef voor een Teston (?) van SEBASTIAAN.

Keerzijde: (bloem) TANDEM ∘ BONA ∘ CAVSA ∘ TRIVMPHAT.
Christuskruis.

In dit stuk vermeen ik den Teston, waarvan slechts twee mark als proef geslagen is, te herkennen.

Mogelijk is echter ook, vooral met het oog op de groote middellijn, dat deze stempel gediend heeft tot het vervaardigen van gouden Portugaloser; daar de voorzijde van den stempel dezer munt verloren is gegaan, en de munt zelf niet tot ons gekomen is, bestaat er eenige waarschijnlijkheid voor de veronderstelling, deze als proef voor den Teston gediend heeft. Misschien zijn wij nog eens zoo gelukkig dezen stempel met meer beslistheid te kunnen toewijzen.

Na het openen van de muntbus in April 1586 vindt men geene vermelding meer van eenige instructies aan de muntmeesters van den koning van Portugal.

Het is hoogst waarschijnlijk, dat de opvolgers van VAN MEERLANDT zich eveneens met ijver toelegden op het fabriceeren van allerlei valsche munten.

De eenige Portugeesche munten, in sommige resoluties tegelijkertijd met andere valsche munten te Gorinchem geslagen, vermeld, zijn Franken en Testons.

Koning D. ANTONIO, die hoe langer hoe meer in financieele moeielijkheden geraakte, zal zich, zoolang hij eene voldoende sleeschat van de Munt trok, wel niet meer, zooals in den eersten tijd van de vestiging zijner Munt, om hetgeen geslagen werd, bekommerd hebben.

b. De Munt van Megen te Gorinchem 1584—1587.

Van de munten op last van de gravin van Megen MARIE VAN BRIMEU prinses van Chimay door haar muntmeester JAN VAN EVERDINGEN te Gorinchem vervaardigd, zijn slechts vier stempels; van de voorzijde, van den «zwarten penning» in navolging van het Drie mytstuk

van Deventer, Campen, Zwolle, geslagen, bewaard gebleven.

Alle andere stempels zullen in 1587 wel door VAN EVERDINGEN naar Megen overgebracht zijn, en is het zeker slechts aan een toeval te danken, dat deze vier stempels te Gorinchem achtergebleven zijn.

Het zoude te ver voeren alhier de geheele geschiedenis van de Megensche Munt te Gorinchem van de jaren 1584—1587 na te gaan.

Uit alles wat ons bekend is, blijkt echter, dat ook VAN EVERDINDEN niet onbekend was met de praktijken der andere muntmeesters te Gorinchem en er zelf een flink aandeel in had.

Bij eene bewerking van de munten van Megen, is eene nauwkeurige behandeling van het tijdvak 1584—1587 waarin deze Munt te Gorinchem werkte, zeker beter op zijn plaats.

Ik zal mij dus bepalen tot het beschrijven der stempels.

a

b

c

a. Zwarte penning.

Voorzijde: + BENED ⁘ QVI ∘ VENIT ∘ IN ∘ NOM ⁘ DOM.

Drie schildjes: Adelaar, leeuw, en de drie arendjes van Brimeu.

b. Voorzijde: + BENED ∘ QVI ∘ VENIT ∘ IN ∘ NOM ∘ DOM.

Drie schildjes: drie arendjes van Brimeu, het wapenschild van Megen en adelaar.

c. Schijnt gelijk te zijn aan *a*, doch is te veel besloten om te kunnen beschrijven. De vierde stempel is nog slechter bewaard en kan daardoor niet afgebeeld worden.

c. Gorinchem en hare munten 1583—1591.

Wij komen nu tot de stempels der munten door de verschillende muntmeesters, te Gorinchem werkzaam, op last of met goedvinden van den magistraat van Gorinchem geslagen.

Instructies voor de muntmeesters zal men wel te vergeefs zoeken, daar de magistraat van Gorinchem zeker niet hare medeplichtigheid aan het vervaardigen van valsche munten op deze wijze zal verraden hebben.

Echter uit alles wat ons zoo langzamerhand van de Gorinchemsche munt bekend geworden is, valt met volle zekerheid te constateeren, dat de magistraat van Gorinchem medeplichtig is aan de ontelbare knoeierijen in de munthuizen aldaar gepleegd.

Een kort resumé van den strijd door den magistraat gevoerd totdat in 1591 de Munt gesloten moest worden, lijkt mij wel belangrijk.

Het geeft een goed inzicht in de verhouding van den magistraat tot de muntmeesters en hunne praktijken.

November 1583. Schrijven van de Staten van Holland aan den magistraat van Gorinchem, inhoudende een verzoek om de Munt te sluiten, daar binnen de grenzen van Holland slechts de muntmeesters te Dordrecht het recht hadden te munten.

5 December 1583. Resolutie van de Staten van Holland, waarbij het den magistraat van Gorinchem verboden werd munt te slaan.

Van deze resolutie werd bij schrijven van 7 December aan den Raad van Gorinchem en aan PIETER DOR, den zaakgelastigde van D. ANTONIO mededeeling gedaan.

7 October 1584. De Staten van Holland zonden den Procureur-Generaal van Holland naar Gorinchem, met de opdracht de muntmeesters en het personeel van de Munt gevangen te nemen, naar den Haag over te brengen en beslag te leggen op de aanwezige munten en stempels.

De magistraat weigerde echter alle medewerking, zoodat men onverrichterzake terug moest keeren.

9 Januari 1585. De Staten van Holland geven aan ADRIAEN JANSZ. te Gorinchem volmacht beslag te leggen op elke levering van edel metaal voor de Munt bestemd. Tevens werd in deze vergadering der Staten van Holland medegedeeld, dat de Drossaard van Gorinchem een zeker bedrag aan valsch geld had ontvangen en uitgegeven en hierdoor aan de knoeierijen van de Munt medeplichtig was.

Een onderzoek hiernaar, door den advocaat der Staten ingesteld, stuitte af op de houding van den magistraat van Gorinchem.

2 Mei 1585. De Staten van Holland geven aan de Hollandsche steden volmacht om personen en goederen uit Gorinchem afkomstig, te gijzelen en in beslag te nemen, totdat de Munt aldaar zoude gesloten worden.

De Procureur-Generaal van het Hof van Holland begaf zich naar Gorinchem om tot sluiting der Munt te geraken, doch zonder resultaat, de magistraat weigerde hem bij te staan, onder mededeeling, dat binnen de muren van de stad geen gezag boven dat van den magistraat gesteld kon worden.

10 Mei 1585. Ontslag van ANNA VAN WISSEL, opgevolgd door ADRIAEN VAN MEERLANDT.

In het contract tusschen deze beiden gesloten, deelt ANNA VAN WISSEL mede, dat zij HENDRIK HANSEN had aangesteld, om op de goede naleving daarvan toezicht te houden.

HENDRIK HANSEN was indertijd tegelijk met VAN VELTHUIJSEN muntmeester te Batenburg geweest en wegens knoeierijen aldaar vervolgd, kort daarop vinden wij hem reeds als muntmeester te Gorinchem vermeld.

Na het aftreden van ANNA VAN WISSEL zonden de Staten van Holland den deurwaarder van het Hof van Holland SNOECK naar Gorinchem om deze muntmeesteres in arrest te stellen.

Door het verzet van den magistraat kon SNOECK echter zijne opdracht niet ten uitvoer brengen.

9 November 1585. Overeenkomst tusschen de muntmeesters VAN MEERLANDT en VAN EVERDINGEN onderling en tusschen den magistraat, de bovengenoemde muntmeesters, HENDRIK HANSEN en WILLEM WILLEMSZN teneinde de Munt zoo winstgevend mogelijk te maken.

10 Mei 1586. Aanklacht van den Muntmeester-Generaal van Dordrecht bij de Staten-Generaal, dat de te Gorinchem vervaardigde munten op geheime wijze door eene zekere vrouw KATHELYNE naar Amsterdam vervoerd werden en aldaar in omloop gebracht.

12 Mei 1586. De Raad van State schreef aan het Hof van Holland om den Procureur-Generaal naar Gorinchem te zenden, teneinde ter plaatse een onderzoek in te stellen, alle gouden en zilveren speciën in beslag te nemen en te verhinderen dat aldaar zonder toestemming van den graaf van LEICESTER gemunt zou worden.

De magistraat werd hiervan door den Raad van State verwittigd en opgedragen den Procureur-Generaal bij het onderzoek te helpen.

1 Augustus 1586. Contract tusschen de muntmeesters en den magistraat, waarbij de magistraat van Gorinchem zich verbindt, in geval de Procureur-Generaal of iemand anders van wege het Hof van Holland, tegen de muntmeesters zoude willen ageeren, deze (de muntmeesters) in bescherming te nemen.

De contracteerende muntmeesters waren HENDRIK HANSEN, WILLEM WILLEMSZN, ADRIAEN VAN MEERLANDT en JAN GIJSBRECHTSZ.

4 Augustus 1586. Placcaet waarbij de Staten-Generaal alle munten te Gorinchem geslagen voor valsch verklaren, deze munten verboden werden en de Munt te Gorinchem voor onwettig verklaard.

4 October en 4 November 1586 zond de magistraat van Gorinchem afgevaardigden naar de Staten van Holland en daarna naar de Staten-Generaal om te trachten gedaan te krijgen dat de naam Gorinchem uit het placcaet van 4 Augustus zoude verwijderd worden.

26 Mei 1587. Correspondentie van den magistraat met de Staten-Generaal om tot hetzelfde doel te geraken.

Het spreekt van zelf dat de bovenvermelde pogingen geen resultaat opleverden, maar intusschen werkte de Munt steeds door!

10 Februari 1588. Eene nieuwe resolutie der Staten-Generaal, waarin de valschemunters met den doodstraf werden bedreigd en de sluiting der onwettige munthuizen, waarbij die van Gorinchem met name genoemd, bevolen werd.

4 Juni 1588. Besluit van de Staten-Generaal tot

intrekking van alle toestemmingen tot munten aan vreemde vorsten en personages gegeven, o. a. aan den Koning van Portugal, aan de prinses van Chimay, aan de Ommelanden enz. en bepaald, dat, zoo met munten werd doorgegaan eene gerechtelijke vervolging zal ingesteld worden.

Mededeeling hiervan werd gedaan aan den magistraat van Gorinchem en aan de bovengenoemden.

25 December 1588. De Staten van Holland dringen bij de Staten-Generaal tot het nemen van strengere maatregelen aan, daar met het munten te Gorinchem steeds werd doorgegaan.

25 Januari 1589. De Muntmeester-Generaal van Dordrecht e. a. dringen er bij de Staten-Generaal op aan, dat het houden van onwettige munthuizen en particuliere muntwerkplaatsen zal worden verboden en met den dood gestraft en het in het bezit hebben van valsch geld strafbaar gesteld zal worden.

Een oogenblik leek het of de Munt te Gorinchem nu gesloten zou worden, het bedrijf werd stopgezet, maar reeds 7 Februari 1589 werd wederom aangevangen met de bemerking, het muntbedrijf gaande te houden, zoolang het nog mogelijk zoude zijn.

6 November 1589. De muntmeesters van Dordrecht zenden eene nieuwe aanklacht bij de hooge staatscolleges in, daar er wederom te Gorinchem nobels en andere munten van gering gehalte geslagen en in omloop gebracht waren, en eischen directe bestraffing der schuldigen.

19 December 1589. De raad van State gelast aan den magistraat van Gorinchem zaakgelastigden naar den

Haag te zenden ten einde de zaken van de Munt te behandelen.

29 December 1589. De afgevaardigden van Gorinchem dienen zich bij den Raad van State aan. Zij kregen de opdracht de order tot sluiting aan den magistraat over te brengen.

De afgevaardigden boden hierop aan de Staten van Holland aan, de Munt te sluiten, mits den beambten pardon geschonken zoude worden.

Trots alles wist de magistraat het bestaan der Munt nog tot 20 Februari 1591 te rekken; op dien datum nam zij het besluit de Munt definitief te sluiten.

Wanneer wij nu eens nagaan welke munten te Gorinchem geslagen werden, dan vindt men in de placcaten en ordonnantiën tegen de Munt van Gorinchem gericht, de volgende munten vermeld:

Dubbele en enkele Rozenobels op naam van Koning EDUARD van Engeland.

Dubbele en enkele Rozenobels op naam van Koningin ELISABETH en op naam van de prinses VAN CHIMAY.

Vlaamsche Nobels.

Saksische Daalders.

Rijksdaalders.

Dubbele Dukaten.

Maravedis en «Houte Ketkens».

Elders worden genoemd:

Brunswijksche Daalders.

Patagon van PHILIPS II.

Castillans van KAREL V.

Zoo vindt men vermeld, dat tusschen 10 Juni 1585 en 10 Mei 1586 geslagen werden:

Dubbele en enkele Rozenobels . .	1435	Mark	6 ons
Vlaamsche Nobels	4	»	
Rijksdaalders	264	»	
Testons	322	»	6 ons
Maravedis	800	»	
Houte Ketkens	183	»	3 ons

Hoogstwaarschijnlijk zijn de Castillans van KAREL V identiek met «Houte Ketkens», en worden onder de Maravedis, alleen die koperen munten verstaan, die in navolging van de koperen munten van FERDINAND en ISABELLA van Spanje vervaardigd werden.

Einde 1587 werd beslag gelegd op een zak munten afkomstig uit Gorinchem, bij een zekeren EGBERT CLOOT, die bij HENDRIK CRAYVANGER te Amsterdam woonde.

Deze zak bevatte:

Dubbele Dukaten, Nobels, Franken en Testons; al deze munten waren valsch.

Bij de munten te Gorinchem geslagen zijn twee soorten te onderscheiden: de munten, die den titel van Arkel voeren, heerlijkheid die aan de stad Gorinchem toebehoorde, en hierdoor gemakkelijk herkenbaar zijn en de munten die slaafsche nabootsingen van andere bestaande munten zijn, en alleen van deze afwijken in gehalte of gewicht.

Bezien wij nu de stempels der Gorinchemsche munten, die bewaard gebleven zijn, eens nader, dan vinden wij hieronder terug de volgende stempels van munten met den titel der heerlijkheid Arkel:

Dubbele Nobel,

Rozenobel op naam van koning EDUARD.

Teston van SEBASTIAAN.

Halve Teston van SEBASTIAAN.

Stempels van munten van Gorinchem zonder vermelding van de heerlijkheid Arkel.

Rozenobel op naam van koning EDUARD.

Overijselsche Kruisdaalder of Patagon van PHILIPS II.

Brunswijksche Daalder.

Maravedi.

Castillan van KAREL V of «Houte Ketken».

a. Dubbele Nobel, nabootsing van den Dubbelen Engelschen Nobel van HENDRIK VIII.

a

Voorzijde: MON ∘ AVR ∘ DOMINI ∘ D ∘ AR ∘ – ∘ FORTITVDO ∘ NRA ∘ DEVS.

De Heer van Arkel blootshoofds op een Gothischen troon zittend, houdt schepter en wereldbol; aan zijne voeten het wapenschild van Arkel.

Keerzijde ontbreekt.

Deze stempel is eene belangrijke variant van den Dubbelen Nobel waarvan zich een piedfort in zilver in de verzameling SUASSO in het Stedelijk Museum te

Amsterdam bevindt, afgebeeld in het Jaarboek voor Penningkunde 1915. p. 153.

b. Rozenobel op naam van koning EDUARD van Engeland.

b

Voorzijde: BD - ✦ WARD ✦ D ✦ G ✦ REG ✦ ANG · M · DNI · AR · A · V · B° - ✦ DNS · I · B (Edwardi Dei gratia regis Angliae Moneta Domini Arkelensis ad valorem Edwardi Domini Iberniae). De E heeft hier den vorm van een B.

De koning ten halve lijve in een rijk versierd schip, waarop eene roos, houdt in zijne rechterhand den degen, in zijne linkerhand wapenschild met vier kwartieren: drie lelies en Arkel.

Keerzijde: ♛ IHD ✦ AVT' ✦ TRANSIENS ✦ PER ✦ MEDIVM' ✦ ILLORV' ✦ IBAT. Groot bloemkruis, in het midden een zon, waarop eene roos en gecantonneerd door lelies en luipaarden.

Deze stempel verschilt een weinig van den Rozenobel in het Koninklijk Penningkabinet te 's-Gravenhage.

Van de keerzijde van dezen Rozenobel zijn drie stempels aanwezig.

c en *d*. Teston met titel van SEBASTIAAN.

c

d

Voorzijde: ✠ SEBASTIANVS : I : REG : PORTVG : S · AR ·
Gekroond Portugeesch wapen.

Keerzijde ontbreekt.

d. Voorzijde: ✠ SEBASTIANVS : I : REG : PORTVGA : S · AR.
Gekroond Portugeesch wapen.

Keerzijde ontbreekt.

Dezen Teston met den titel AR (Arkel) heb ik niet onder de munten van koning D. ANTONIO geplaatst; de titel Arkel duidt voldoende aan, dat zij niet tot de Portugeesche maar tot de Gorinchemsche munten gerekend moet worden.

e. Halve Teston van SEBASTIAAN.

e

Voorzijde: ✠ SEBASTIANVS. I : REG : PORTV · S · AR. Gekroond wapen van Portugal.

Keerzijde ontbreekt.

Ook deze munt behoort tot de Gorinchemsche munten zooals de titel AR (Arkel) aanduidt.

Twee stempels zijn hiervan aanwezig, die slechts zeer weinig in teekening verschillen, het omschrift is op beide gelijk.

Het zoude nog mogelijk zijn dat deze stempel niet voor een halven Teston maar voor een halven Milreis gediend heeft.

Zekerheid hieromtrent bestaat niet.

Noch de halve Teston, noch de halve Milreis met naam van SEBASTIAAN worden in de verschillende resoluties, en placcaten of stukken met name genoemd.

Te hopen is het dat een of andere muntvondst eens eenig licht hierover zal verspreiden.

Wij komen nu tot de stempels der munten, die geene aanduiding van de Munt te Gorinchem dragen.

f. Rozenobel op naam van koning EDUARD van Engeland.

f

Voorzijde: ED - WARD' ✦ DI' ✦ GRA ✦ REX ✦ ANGL' ✦ Z ✦ FRAN' ✦ - ✦ DNS' ✦ IB'.

De gekroonde koning EDUARD IV ten halve lijve in een fraai versierd schip, houdt schepter en een wapenschild met vier kwartieren: lelies en luipaarden, op het schip eene roos, op den wimpel E.

Keerzijde: ✠ · IHD ✦ TVT' ✦ TRANSIENS ✦ PER ✦ MEDIVM' ✦ ILLORV' ✦ IBAT.

Op een gevoet bloemenkruis eene stralende zon, omgeven door lelies en gekroonde luipaarden.

Van de keerzijde van dezen Rozenobel zijn vier stempels aanwezig.

g. Overijselsche Kruisdaalder of Patagon van PHILIPS II. 1590.

g

Voorzijde ✠ PHS ✠ D ✠ G ✠ HISP ✠ REX ✠ A × L × TRS ✠ ISSVL × (ad legem Transissulaniae). Bourgondisch kruis, ter weerszijden het jaartal 15-90.

Keerzijde: DOMINVS + MI - HI + ADIVTOR + Gekroond wapenschild van PHILIPS II, omgeven door de keten van het Gulden Vlies.

Deze Kruisdaalder verschilt eenigszins van dien in

Overijsel geslagen, zie VERKADE pl. 137 nº. 1 met het omschrift ✠ PHS × D × G × HISP × REX. N × O × TRS × ISSV

In het Museum Oud-Gorkum bevinden zich twee stempels van de voorzijde van dezen Kruisdaalder, in teekening een weinig verschillend, doch met hetzelfde omschrift.

h. Brunswijksche Daalder.

h

Voorzijde ontbreekt.

Keerzijde: ALIIS · INSEERVIENDO · CONSVMOR.

Wildeman met boom, naar links gaande, met brandenden kandelaar.

Deze Daalder is eene nabootsing van de «Lichttalers» van Hertog JULIUS van Brunswijk Wolfenbüttel 1568—1589 met de interessante fout INSEERVIENDO. Vergelijk de Lichttalers afgebeeld bij ED. FIALA, *Münzen und Medaillen der Welfischen Lande. Das Mittlere Haus Braunschweig Linie zu Wolfenbüttel.* Wien 1906. pl. 5. texte pag. 81—97.

i. Maravedi.

i

Voorzijde: (kelk) * FERDINANDVS ∘ ET ∘ ELISA *

Kasteel met drie torens, in een dubbel contour van zes halve cirkels, links C, rechts muntteeken, onder het kasteel eene bloem.

Keerzijde ontbreekt.

Nabootsing van een stuk van 4 Maravedis van FERDINAND en ISABELLA, vergelijk ALOISS HEISS. *Monedas Hispano-Christianas*, pl. 24. n°. 149.

k. Castillan of «Houten Ketken» van KAREL V.

k

Voorzijde: + VA · KAROLVS QVINTVS · INDIARVM · REX.

Gekroonde leeuw naar links gaande, daaronder F.

Keerzijde: + NOM · VA · KAROL · QVIN · INDIARVM · REX.

Kasteel met drie torens, tusschen S - I.

Nabootsing van een stuk van 4 Maravedis van KAREL V van Spanje, vergelijk ALOISS HEISS, pl. 28. nº. 1.

Een belangrijk licht verspreiden deze stempels over de veelzijdigheid van de Gorinchemsche Munt en niet te verwonderen is het, dat èn de Staten van Holland èn de Staten-Generaal zich beijverden tot sluiting der Gorinchemsche Munt te geraken, maar ook te begrijpen, dat de magistraat van Gorinchem, deze sluiting zoolang mogelijk trachtte te voorkomen, daar eene zoo veelzijdige praktijk als die van deze Munt, eene niet onbelangrijke winst aan de stad moest opleveren.

Nog bevinden zich in het Museum Oud-Gorcum vier stempels van stukken eveneens in de jaren 1583—1591 ontstaan, maar die met de bovenstaande muntstempels niet op één lijn geplaatst kunnen worden, daar men deze niet tot de valsche munten kan rekenen. Het zijn de stempels van de Gorkumsche Duit en van drie legpenningen aan muntliefhebbers wel bekend.

l. Duit van Gorinchem.

l

Voorzijde ontbreekt.

Keerzijde: GORC ✠ IN ✠ - HOLL. — ∘ * ∘ in een bloemkrans.

VERKADE, pl. 58. 3. [1])

Van de keerzijde van den Duit van Gorinchem bevinden zich 5 stempels in het Museum Oud-Gorcum die alle onderling een weinig in de teekening van de bloemkrans en rozetten verschillen.

m. Legpenning 1586. Onderdrukking van de Nederlanden, onderwerping van Portugal en aankomst van LEICESTER.

m

Voorzijde ontbreekt.

Keerzijde: · 1586 · - BELGIA - HISP : TYRAN - NIDE . OPPRESSA - PORTV · SVBITA · VI - OBRVTA · AVXIL · - · A · DEO · ET · SER : - ANGLIÆ · REG : - · EXPECT · -

v. LOON I, pag. 362. 2. DUGNIOLLE 3095.

In zilver en koper in het Kon. Penningkabinet.

Hiervan zijn twee stempels aanwezig.

---

[1]) In den *Catalogus der verzameling oudheden en zeldzaamheden, nagelaten door* C. G. BOONZAJER, *oud-notaris te Gorinchem*, en 20 Maart 1865 te Amsterdam door G. THEOD. BOM verkocht, komt voor onder N°. 406 Muntstempel van de Gorcumsche duit en 2 andere muntstempels.

n. Legpenning 1588. Waarschuwing van Gorinchem tegen de onderhandelingen over vrede met koningin ELISABETH van Engeland.

n

Voorzijde ontbreekt.

Keerzijde: 1588 - · FANO · - FOROQVE - LIBERO · PAX - EST LICET - MARS OBS - TREPAT. Daaronder het wapenschildje van Arkel, het geheel in een lauwerkrans.

v. LOON I, pag. 386. DUGNIOLLE 3180.

In zilver en koper in het Kon. Penningkabinet.

o. Legpenning 1588. Waarschuwing van Gorinchem tegen de oorlogstoebereidselen van Spanje.

o

Voorzijde: Zelfde voorzijde als de voorgaande.

Keerzijde: · ❀ - ❀ BELLI ❀ - MINIS · PACIS - ❀ DOLOS ❀ - ❀ IBERVS ❀ - ADMISCET - ❀ CAVE ❀ - Daaronder

het wapenschildje van Arkel met ter weerszijden 15 - 88, het geheel in een lauwerkrans.

v. LOON I, pag. 387. DUGNIOLLE 3181.

In zilver en koper in het Kon. Penningkabinet.

Zeer zeker is het te betreuren, dat van vele dezer stempels òf de voorzijde, òf de keerzijde ontbreekt, maar toch geeft deze hoogst belangrijke verzameling stempels ons een goeden kijk op den verwarden staat van het muntwezen in de eerste jaren van de Republiek en een inzicht met welke moeielijkheden de hooge Staatscolleges te kampen hadden om dit muntwezen in eenigszins goede banen te leiden.

Gaarne breng ik een woord van dank aan den heer J. VAN DE WATER en aan den heer C. NAUMANN, concierge van het museum Oud-Gorcum; door hunne goede zorgen, kwam ik in het bezit van een fraai stel gipsafgietsels, waardoor ik tot het maken van dit opstel in staat gesteld werd.

Amsterdam.

M. SCHULMAN.

Voor het samenstellen van deze verhandeling zijn door mij de volgende werken geraadpleegd:

PROSPER CUYPERS. *Notice sur les Monnaies des Comtes de Megen* (*Revue de la Numismatique Belge* 1851).

Mr. H. O. FEITH. *Het Muntregt der Ommelanden.* Groningen 1857.

R. CHALON. *Don Antonio, roi de Portugal. Son histoire et ses monnaies.* (*Revue de la Numismatique Belge* 1868).

R. CHALON. *Pièces rares ou inédites.* (*Revue de la Numismatique Belge* 1870).

J. E. H. HOOFT VAN IDDEKINGE. *Lettre à M. R. Chalon* (à propos de la monnaie à Gorinchem par Don Antonio, roi de Portugal. (*Revue Belge de Numismatique* 1877).

A. C. TEIXEIRA DE ARAGÃO. *Descripção geral e historica das Moedas Cunhadas em nome dos reis, regentes e governadores de Portugal.* Lisboa 1874.

L. M. ROLLIN COUQUERQUE. *La monnaie du roi Antoine de Portugal à Gorinchem.* Amsterdam 1903.

M. SCHULMAN. *De Munten der Ommelanden.* (*Jaarboek van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde* 1915).